



структурі готовності є мотиваційно-цільовий компонент, а найменш сформованими є рефлексивно-контрольний та емоційно-вольовий компоненти. Здійснений вище аналіз емпіричного дослідження з необхідністю зумовлює розробку та впровадження психологічного забезпечення формування психологічної готовності офіцерів-кінологів до професійної діяльності на курсах підвищення кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданюк О.Д. Про стан готовності майбутніх прикордонників до роботи кінологами. Національ-

на академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. URL: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pedagogica/2_bogdanjuk.doc.htm (дата звернення: 30.03.2018).

2. Потапчук Є.М., Лазоренко О.В. Критерії, показники та рівні психологічної готовності персоналу прикордонних підрозділів до дій в екстремальних умовах. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2013. Вип. 41. С. 71–78.

3. Софіян Д.В. Теоретичні засади психологічної готовності військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки: збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. № 2 (18), листопад 2017. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2017. С. 194–200.

УДК 81'23

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙ ВІРОГІДНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ АУДІЮВАННЯ (ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ КОНТЕНТ)

Харченко Н.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,
завідувач лабораторії «Психолінгвістика розвитку»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

У статті представлено результати діагностування стану розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку. Було встановлено, що в дітей 5-річного віку не досить розвинені прогностичні операції в процесі аудіювання; у дошкільників виникають труднощі семантичного й лексико-граматичного плану в прогнозуванні як найбільш вірогідного за смыслом слова, так і загального смислу тексту за наявним фрагментом. Психолінгвістичний експеримент дав змогу виявити різнорівневий стан розвитку операцій вірогідного прогнозування дітей, який умовно зафіксовано у вигляді 4 рівнів: високий, достатній, середній, низький. Висвітлено причини, що призводять до виникнення в дошкільників труднощів прогнозування в процесі аудіювання.

Ключові слова: операції вірогідного прогнозування, аудіювання, діагностування, діти старшого дошкільного віку.

В статті представлені результати діагностики розвитку операцій вероятностного прогнозування у дітей старшого дошкільного віку. Було встановлено, що у п'ятирічних дітей недостатньо розвинуті операції вероятностного прогнозування; дошкільники испытывають трудности семантического и лексико-грамматического характера в прогнозировании как наиболее вероятностного по смыслу слова, так и общего смысла текста по его фрагментам (заглавие, начало и конец текста). Психолінгвістичний експеримент дозволив установити різноуровневе состояние розвитку операцій вероятностного прогнозування, которое условно зафиксировано в виде 4 уровней: высокий, достаточный, средний, низкий. В статті описані причини, по которым у детей возникают трудности вероятностного прогнозування в процессе восприятия и понимания устной речи.

Ключевые слова: операции вероятностного прогнозування, аудирование, диагностика, дети старшего дошкольного возраста.

Kharchenko N.V. DIAGNOSTICS OF THE DEVELOPMENT OF PROBABLE PROGNOSTICATION OPERATIONS IN CHILDREN OF THE SENIOR PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF LISTENING (PSYCHOLINGUISTIC CONTENT)

The article presents the results of diagnostics of the state of development of probable prognostication operations in children of the senior preschool age in the process of listening. Psycholinguistic experiment allowed establishing a different level of development of probabilistic prediction operations, which is conditionally fixed in the form of 4 levels: high, sufficient, medium, low. According to the results of execution of the various types of tasks for listening by preschool children, it was found that they did not have sufficiently developed operations of probable prediction. The children have difficulties in semantic, lexical and grammatical plan when anticipate the most probable meaning of the word, and the general meaning of the text in the existing fragment.

Key words: operations of semantic prognostication, listening, diagnosing, children of the senior preschool age.

Постановка проблеми. Прогресивні зміни, що відбуваються на сучасному етапі в соціальних сферах українського суспільства, характеризуються інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційної взаємодії особистостей. Безпосередня участь суб'єктів мовленнєвої діяльності в процесах комунікації зумовлює необхідність миттєвого орієнтування в бурхливих потоках інформації: активного реагування й оперативної смислової її переробки. У таких міжособистісних комунікаціях вірогідне прогнозування виступає «важливим засобом інтенсифікації (прискорення) процесу сприймання мовленнєвої інформації, що подається в усній формі» [7, с. 269]. Відтак швидкість орієнтування в масивах інформації й стрімкість забезпечення зворотного зв'язку (вербального та/або невербального) значним чином уможливаються, якщо співрозмовники спроможні передбачити (передчути) вірогідний смисл повідомлення, що сприймається.

У психолінгвістиці проблема розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку, які розвиваються в нормі, не була предметом спеціального вивчення. Це питання нині залишається в пріоритеті досліджень корекційної психології, логопедії й дефектології. У фокусі наукових інтересів цих наук – особливості вірогідного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення (А.І. Ахметзянова, 2015; І.М. Брушневська, 2015; В.В. Тищенко, 2012; Ю.В. Рібцун, 2012; Є.Ф. Соботович, 1998; С.П. Хабарова, 2001 та інші), з порушенням зору (Є.В. Шлай і Н.В. Яцишина, 2014 та інші), з розумовою відсталістю (Л.І. Переслені, 1976; Л.І. Переслені та Л.О. Рожкова, 1991 та інші). Отже, за наявності в науці широкого «корпусу» досліджень у галузі вірогідного прогнозування нам не вдалося знайти емпіричних (експериментальних психолінгвістичних) даних про особливості розвитку прогностичних операцій у дітей 5-річного віку, які розвиваються в нормі. Є лише дослідження К.Ф. Сєдова (2004), у якому вчений розкриває особливості вірогідного прогнозування в процесі вербального сприймання дітьми 6–7 років (молодший шкільний вік). На нашу думку, відсутність спеціальних психолінгвістичних розвідок з окресленої проблеми пов'язана з тим, що до сьогодні в науці утвердилась хибна думка, що в дітей, які розвиваються в нормі, становлення прогностичних операцій відбувається без особливих ускладнень (на відміну від дітей з індивідуальними відхиленнями). Проте здійснений нами психолінгвістичний експеримент дав змогу отримати протилежні факти: у дітей, які розвиваються в нормі, операції вірогідного прогнозування

не досить розвинені; дошкільники відчувають труднощі семантичного й лексико-граматичного планів у процесі прогнозування. Відтак вони потребують кваліфікованої допомоги з боку психолога. Без спеціально організованого навчання розвиток операцій вірогідного прогнозування в дітей 5-річного віку значно уповільнюється. Отже, корекційно-розвивальна робота з розвитку в дошкільників операцій вірогідного прогнозування нині є вкрай актуальною, важливою та необхідною. Адже володіння операціями вірогідного прогнозування, на наш погляд, значно полегшує процес сприймання та розуміння дітьми усного повідомлення; робить аудіювання цілеспрямованим, осмисленим. Сформованість у дітей старшого дошкільного віку операцій вірогідного прогнозування є важливим показником розвитку їхнього аудіювання зокрема й психічної організації дитини загалом.

Постановка завдання. Метою статті є представити результати психолінгвістичного експерименту, спрямованого на дослідження стану розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку в процесі аудіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолінгвістичній науці проблема вірогідного прогнозування в аудіюванні є предметом пильної уваги вітчизняних і зарубіжних учених (І.О. Зимняя, 2001; Д.Л. Морозов, 2008; І.М. Фрейгенберг, 1986; Р.М. Фрумкіна, 1971; S. Dikker & L. Pyllkanen, 2013; K. Federmeier, 2007; F. Huettig & N. Mani, 2015; J. Kuperberg, 2013; J. Kuperberg & T. Jaeger, 2016; M. Otten & van Berkum, 2008; van Petten & B. Luka, 2012). Вірогідне прогнозування розглядається науковцями як *мовленнєвий механізм*, який дає можливість передбачати появу тих чи тих елементів мови у процесі сприймання мовлення. Таке припущення (прогнозування) реалізується на різних етапах, рівнях, визначається *мовними й смисловими факторами*. Вченими встановлено, що розгортання програми вірогідного прогнозування здійснюється поетапно, зокрема: 1) починається з висунення реципієнтом гіпотез про сигнал на вході; 2) на основі цього передбачення реципієнт породжує внутрішній сигнал і зіставляє (співвідносить) його зі сприйнятим сигналом; 3) відбувається підтвердження гіпотези відповідно до контексту та її реалізація. Реалізація механізму вірогідного прогнозування забезпечується функціонуванням внутрішніх операціональних дій, якими є вибір оптимального рішення, узагальнення, конкретизація, смислова організація, передбачення, обробка, впізнавання.

Вірогідне прогнозування в аудіюванні здійснюється на двох рівнях: 1) рівень смислу



(тобто передбачення реципієнтом розвитку думки співрозмовника, смислових зв'язків); 2) рівень конкретної реалізації або вербалізації виокремленого (встановленого) смислу. Перший рівень умовно пов'язаний із висуненням смислових гіпотез. Слухач на основі попереднього досвіду й уже сприйнятого матеріалу передбачає на рівні змісту те, що ще не пред'явлено для безпосереднього сприймання. Другий рівень – з вербальними гіпотезами. Вербальне прогнозування означає, що кожне слово має лексико-семантичну сполучуваність. «Якщо в процесі аудіювання немає смислової гіпотези, то реалізація вербальної гіпотези здійснюється методом перебору всіх можливих символів. Тож існує прогнозування змісту та прогнозування форми» [5, с. 86].

Вірогідне прогнозування в аудіюванні визначається мовними й смисловими факторами. До мовних факторів належать знання синтаксичних і граматичних правил. До смислових – увесь життєвий досвід індивідуума – енциклопедичні, прагматичні знання (знання про світ), знання ситуації, контекст.

Мовні знання виражені в лінгвістичних одиницях – словах, словосполученнях, реченнях, текстах; вони забезпечують семантичний компонент вірогідного прогнозування зокрема й аудіювання загалом. У дошкільному віці мовні знання, за висловлюванням Л.О. Калмикової, співвідносяться з мовною компетенцією дитини, імпліцитним засвоєнням правил мови на рівні її відчуття й оволодіння нею практичним, неусвідомленим, інтуїтивним, мимовільним шляхом [4]. Сприймання та розуміння дошкільниками комунікативних одиниць рідної мови вчений пов'язує з феноменом *прозорості значення мовного знака*: «Не помічаючи матеріальної форми мовного знака як чогось автономного, не сприймаючи мову як систему одиниць, систему знаків, діти *осмислюють* лише об'єктивну, матеріальну й соціальну дійсність, що стоїть за мовними кодами, тобто вони розуміють не мову як метамову й лінгвістичну дійсність, а смисл, що міститься в індивідуальній мові носіїв і передається засобами мови в мовленні» [3, с. 105]. Саме тому, як зауважував М.І. Жинкін, «розуміти треба не текст, а дійсність» [1, с. 92]. Отже, вірогідне прогнозування уможливлюється, якщо дитина дошкільного віку розуміє сприйняті лексичні й граматичні значення, тобто співвідносить слова з предметами, словосполучення й речення – з об'єктивно існуючими логічними зв'язками та відношеннями, а тексти – з певними фрагментами (відрізками) позамовної (об'єктивної) дійсності; розуміє смисли, виражені в сприйнятому повідомленні.

Енциклопедичні (прагматичні) знання – знання про світ – представлені у вигляді об-

разів, уявлень, перцептивно-чуттєвого досвіду. Спроможність дитини у процесі вірогідного прогнозування спиратися на схеми знань про світ дає змогу їй вільно орієнтуватися в ситуації (закодованій у сприйнятому повідомленні), доповнювати її, тобто передбачати найбільш вірогідні можливі ситуації. Відтак, щоб дитина успішно прогнозувала в процесі аудіювання, їй необхідно співвіднести (зіставити) сприйнятий фрагмент ситуації з особистим досвідом, установити зв'язки між сприйнятими мовними одиницями та власними знаннями. Отже, реалізуючи смислове прогнозування в процесі вербального смислового сприймання, дитина передбачає смисл фрагмента ситуації (закодованої в сприйнятому повідомленні) на основі практичного досвіду та оперування наявними на підсвідомому рівні – рівні осмислення – мовними та енциклопедичними (прагматичними) знаннями.

Спираючись на вищеокреслені положення, було організовано психолінгвістичний експеримент із вивчення стану розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося на базі закладів дошкільної освіти України. У ньому брали участь 378 дітей старшого дошкільного віку. Це діти віком від 5 до 5,5 років. В експерименті було використано комплекс психолінгвістичних методик, як-от: «Осмислені продовження речень» (Б.С. Мучник, 1974); «Прогнозування» (К.Ф. Седов, 2004), а також Тест Г. Еббінгауза «Відновлення деформованого тексту» (змістовно адапт. до дітей 5-річного віку).

Методика «Осмислені продовження речень». *Мета:* отримання даних про здатність дітей до виконання операцій вірогідного прогнозування. *Процедура застосування* методики передбачала виконання дошкільниками різноманітних мовних завдань, як-от: 1. *Закінчити просте речення найбільш вірогідним за смислом словом.* 2. *Закінчити складнопідрядне речення у спосіб додавання підрядної частини речення так, щоби воно було завершеним у смислового й граматичного планах.*

Тест Г. Еббінгауза «Відновлення деформованого тексту». *Мета:* дослідити стан розвитку в дітей операцій вірогідного прогнозування. *Процедура проведення:* психолог читає текст і робить паузи, пропускаючи слово. Дитина повинна відновити пропущене в тексті слово.

Відповіді дітей (за відповідними методиками) фіксувалися в бланку оцінювання розвитку операцій вірогідного прогнозування (див. бланк 1).

Бланк 1

Оцінювання рівня розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей 5-річного віку (за методикою «Осміслені продовження речень», тестом Г. Еббінгауза «Відновлення деформованого тексту»)

Прізвище, ім'я дитини _____

ЗДО (заклад дошкільної освіти) _____

Вік _____ Група _____ Дата _____

Мета: дослідити стан розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку.

Інструкція: відповіді дитини записуються в бланку й порівнюються з поданим варіантом. Навпроти потрібного бала на кожну відповідь ставиться позначка (+). Підсумовується загальна кількість балів.

Характеристика відповідей дітей та оцінювання в балах.

До завдань № 1, № 3:

2 бали – дитина прогнозує слово, найбільш вірогідне за смислом.

1 бал – дитина підбирає слово, неточне за лексичним значенням, але близьке за смислом.

0 балів – дитина прогнозує слово, яке не підходить за смислом.

До завдання № 2:

2 бали – дитина закінчує складнопідрядне речення у спосіб додавання підрядної частини речення так, щоби воно було завершеним у смисловому й граматичному планах.

1 бал – дитина операціоналізує тільки правильне за смислом слово, а не закінчує першу частину речення словосполученням або простим реченням.

0 балів – дитина мовчить і не дає жодної відповіді.

Мовленнєвий матеріал	Відповідь дитини	Зразкові варіанти	Бали		
			2	1	0
Методика «Осміслені продовження речень»					
Завдання ① Закінчити речення найбільш вірогідним за смислом словом					
Діти пішли в зоопарк, щоби подивитися на ...		звірів			
Ліки продаються в...		аптеці			
Плаття дівчинки забруднилося, і тому його необхідно ...		випрати			
Прилетіли птахи з теплих країв і весело...		співають			
Серед зелених луків і дрімучих лісів протікає ...		річка			
З півночі на південь пролягала широка асфальтована ...		дорога (траса)			
Повернулися ластівки з теплого краю та й стали будувати собі ...		домівки			
		Кількість балів			
Завдання ② Закінчити складнопідрядне речення					
Діти поховалися під парасольками, бо...		пішов дощ			
Вода в річці замерзла, через те що ...		вдарив сильний мороз			
Сніг почав розтавати, тому що...		пригріло яскраве (лагідне) сонечко			
Квіти у вазоні зів'яли, через те що ...		їх давно не поливали			
На деревах набухають бруньки та розпускаються зелені листочки, бо ...		прийшла весна			
Перелітні птахи полетіли в теплі краї, тому що...		прийшла осінь і стало холодно			
		Кількість балів			
Тест Еббінгауза «Відновлення деформованого тексту»					
Завдання ③ Вставити найбільш вірогідне за смислом слово в тексті					
Після жаркого, спекотного літа прийшла (...)		золота осінь			
Сонечко вже не так (...), як улітку		гріє (припікає)			
Воно рідше виглядає із-за (...)		прозорих хмар			
Дерева вдягнулися в красиве осіннє (...)		вбрання			
Жовтогаряче листя кружляє в (...) й тихо падає на землю золотим (...)		осінньому повітрі; килимом			
Дощик рясно (...) і примушує ховатися по домівках мешканців лісу (...)		моросить; тварин, комах, птахів			
Птахи збираються в невеликі (...) і відлітають у (...)		зграйки; теплі краї (у вирії)			
		Кількість балів			
Загальна кількість балів					



Методика «Прогнозування» (К.Ф.Сєдов).

Мета: отримання даних про стан розвитку операцій прогнозування загального смислу (теми) твору за наявними фрагментами. **Процедура проведення** методики передбачала виконання дітьми таких мовно-аудіативних завдань, як: 1. *Передбачити головну думку твору за прослуханим заголовком.* 2. *Спрогнозувати головну думку твору (роз-*

повідь, опис, міркування) за поданим початком. 3. *Спрогнозувати головну думку твору (розповідь, опис, міркування) за поданим закінченням.*

Головна умова виконання всіх пропонувананих завдань – своє передбачення висловити одним реченням. Відповіді дітей фіксувалися в бланках оцінювання (див. бланк 2).

Бланк 2

Оцінювання рівня розвиненості операцій вірогідного прогнозування в дітей 5-річного віку (за методикою «Прогнозування»)

Прізвище, ім'я дитини _____

ЗДО (заклад дошкільної освіти) _____

Вік _____ Група _____ Дата _____

Мета: дослідити стан розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку.

Інструкція: відповіді дитини записуються в протокол і порівнюються з поданим варіантом. Навпроти потрібного бала на кожну відповідь необхідно поставити позначку (+). Підсумуйте загальну кількість балів.

Характеристика відповідей дітей та оцінювання в балах:

2 бали – дитина правильно прогнозує загальний смисл твору.

1 бал – дитина дає помилкові відповіді.

0 балів – дитина взагалі мовчить і не намагається прогнозувати.

Мовленнєвий матеріал	Відповідь дитини	Зразкові варіанти	Бали		
			2	1	0
Завдання ① Передбачити головну думку твору за прослуханим заголовком					
«Як Миколка став хоробрим»		<i>Про те, як Миколка здійснив хоробрий вчинок і довів сам собі, що він не боягуз.</i>			
«Весна іде – красу несе»		<i>Про те, яка красива природа навесні, коли все пробуджується</i>			
«Чому гарний приятель – то найбільший скарб?»		<i>Про те, що найбільший скарб у житті – це коли ти маєш гарного (вірного, доброго) друга, а не матеріальні скарби.</i>			
Завдання ② Спрогнозувати головну думку твору за поданим початком					
«По вулиці йшов пожежник із собакою. Породиста вівчарка трішки кульгала. Вони зупинилися, і я підійшов до них. Пожежник помітив, що я цікавлюся собакою, і дозволив мені її погладити. «Чому вона кульгає?» – спитав я. І лейтенант пожежної служби розповів мені дивовижну історію <...>»		<i>Про подвиг пожежної собаки та її поранення»</i>			
«Одного разу діти гралися в парку й побачили на дереві білочку. «Дивіться, – радісно крикнула Оленка, – яка ж вона красива!». І справді, білочка була дуже гарна <...>».		<i>Про красу білочки</i>			
«У народі кажуть: «Вірний друг – то найбільший скарб». Дійсно, це так, і ось чому <...>».		<i>Про те, які гарні вчинки робить вірний друг, і за це його називають скарбом.</i>			
Кількість балів					
Завдання ③ Спрогнозувати головну думку твору за поданим закінченням					
«<...> Поклавши пташеня в гніздо, Миколка зліз на землю. Більше дівчатка не вважали його боягузом».					
		<i>Про те, як Миколка довів дівчаткам і самому собі, що він не боягуз, а сміливий хлопчик.</i>			
«<...> Весна – красива пора року. Нею треба милуватися!».		<i>Про неповторну красу природи.</i>			
«<...> Тому треба не забувати про книги, читати їх та берегти!».		<i>Про те, що книга важлива в житті людей.</i>			
Кількість балів					
Загальна кількість балів					

Стан розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей старшого дошкільного віку в процесі аудіювання:

50–58 балів – розвинені повною мірою (високий рівень).

41–49 балів – частково розвинені (достатній рівень).

23–40 балів – розвинені мінімально (середній рівень).

0–22 бали – нерозвинені (низький рівень).

Результати дослідження. Методика «Осмилені продовження речень» дала змогу дослідити стан розвитку в дітей операцій прогнозування найбільш вірогідного за смыслом слова.

Виконання дітьми експериментальних завдань дало змогу отримати такі дані: 69,8 % здійснювали правильні прогнозування; 27,5 % дітей здійснювали частково правильні прогнозування; 2,7 % дітей відмовилися виконувати завдання, мовчали (див. табл. 1).

Таблиця 1

Стан розвитку в дітей операцій прогнозування найбільш вірогідного за смыслом слова

К-сть дітей	Правильні прогнозування	Частково правильні прогнозування	Відмова від виконання завдання
%	69,8	27,5	2,7
n=378	264	104	10

За умовою **завдання № 1** відповідної методики дошкільникам необхідно було прослухати речення та закінчити його найбільш вірогідним за смыслом словом. Зауважимо, що в переважній кількості дітей це завдання не викликало значних труднощів. Про розвиненість операцій вірогідного прогнозування свідчили правильні прогнозування дітей. Наприклад: «Діти пішли в зоопарк, щоби подивитися на...» – «Звірів» (Женя П.); «Ліки продаються в...» – «Аптеці» (Сергій М.); «Плаття дівчинки забруднилося, і тому його необхідно...» – «Випрати» (Інна М.). Отже, діти здійснювали правильні прогнозування – відповідно до відтвореного в реченні «образу ситуації» – закінчували фразу найбільш вірогідним за смыслом словом.

Водночас труднощі, які виникали в дошкільників під час прогнозування найбільш вірогідного за смыслом слова, виявлялися в такому:

а) діти не змогли актуалізувати узагальнювальне слово відповідно до наявного в сприйнятому реченні «образу ситуації»;

вони перераховували об'єкти, що входять у семантичне поле узагальнювального слова. Наприклад: «Діти пішли в зоопарк, щоби подивитися на...» – «Лева... там, ведмедя, лисицю» (Катя Б.); «Як там живе слон, іще тигр, іще ведмідь» (Оксана Ж.) – (правильний варіант «звірів»).

б) діти прогнозували слова близькі за смыслом, але неточне за лексичним значенням. Наприклад: «Ліки продають в...» – «Магазіні» (Віра К.) – (замість «аптеці»); «Плаття дівчинки забруднилося, і його треба...» – «Помити» (Антон П.) – (замість «випрати»); «Серед зелених луків і дрімучих лісів протікає...» – «Вода» (Алла Ш.) – (замість «річка»);

в) дошкільники актуалізували слова, які взагалі не підходять за смыслом. Наприклад: «Прилетіли птахи з теплих країв і весело...» – «Гуляли» (Міша Г.), «Граються» (Віка І.) – (замість «щебечуть» або «співають»); «Серед зелених луків і дрімучих лісів протікає...» – «Дощ» (Марина Л.) – (замість «річка»); «З півночі на південь пролягала широка асфальтована...» – «Земля» (Святослав Л.), «Стежка» (Іра З.) – (правильно «дорога/траса»); «Зайшло сонце, і зійшов...» – «Дощ» (Антон П.), «Ніч» (Оксана Б.) – (замість «місяць»).

За умовою **завдання № 2** дошкільникам необхідно було прослухати першу частину складнопідрядного речення, що закінчувалося підрядним причинним сполучником, та спрогнозувати найбільш вірогідне за смыслом закінчення. Це завдання виявилось для дітей складнішим за попереднє. Було отримано такі результати: 58,7 % дітей здійснювали частково правильні прогнозування; 38,1 % дітей припускалися помилок у прогнозуванні; 3,2 % дітей відмовилися від виконання завдання й не намагалися прогнозувати.

До частково правильних були віднесені такі прогнозування, коли дошкільники підбирали тільки правильне за смыслом слово й не закінчували речення словосполученням або простим реченням. Наприклад: «Діти поховалися під парасольками, тому що...» – «Дощ» (Андрій К.); «Вода в річці замерзла, через те що...» – «Мороз» (Діана Л.); «Сніг почав розтавати, тому що...» – «Весна» (Таня М.); «Мама взяла парасольку, тому що...» – «Дощ» (Катя Б.); «Перелітні птахи полетіли в теплі краї, бо...» – «Холодно» (Катя Б.).

Помилковими вважалися такі прогнозування, коли дошкільники закінчували першу частину складнопідрядного речення словом, що не підходить за смыслом. Наприклад: «На деревах з'явилися зелені листочки, тому що ...» – «Літо» (Артем К.);



Таблиця 2

**Кількісні дані за результатами виконання дітьми завдань
на прогнозування загального смислу тексту**

Види завдань	Правильно прогнозували	Помилкові прогнозування	Відмова від виконання завдання
Завдання 1 Прогнозування загального смислу тексту за заголовком	–	71,6 % (n=271)	28,4 % (n=107)
Завдання 2 Прогнозування загального смислу тексту за початком	–	87,3 % (n=330)	12,7 % (n=48)
Завдання 3 Прогнозування загального смислу тексту за закінченням	–	82,5 % (n=312)	17,5 % (n=66)

«Вода в річці замерзла, через те що...» – «Лід» (Міша Г.), «Сніг» (Толік Х.).

За умовою **тесту Г. Ебінгауза**, дошкільникам необхідно було відновити деформований текст, прогнозуючи пропущені в ньому слова. Результати, отримані під час експерименту, засвідчили, що в дітей не виникало значних труднощів у прогнозуванні найбільш вірогідного за смислом слова або словосполучення. Пояснюємо це тим, що вони орієнтувалися на заголовок тексту та контекст сприйнятого твору. Водночас прогнозування дітей вирізнялися такими особливостями, як шаблонність, стереотипність, уобразно-виражальна «бідність». Наприклад: «Після жаркого, спекотного літа прийшла...» – «Осінь» – (замість «золота осінь»); «Сонечко вже не так (...) як улітку» – «Світить» (Яна К.), «Виглядає» (Костя Б.) – (замість «гріє», «припікає», «лагідно всміхається», «лоскотить своїми променями» тощо); «Дерева вдягнулися в красиве осіннє...» – «Листя» (Іра З.) – (замість «вбрання»); «Дощик рясно...» – «Иде» (Таня М.) – (замість «крапає», «накрапує», «моросить»).

Відзначена й така особливість вірогідного прогнозування: усі діти, які не відмовилися виконувати завдання, продовжили речення «Жовтогаряче листя кружляє в повітрі й тихо падає на землю золотим...» словом «золотом» замість словом «килимом». Тобто вони не змогли підібрати слово в переносному значенні.

Як і під час виконання завдання № 1, було зафіксовано окремі випадки, коли діти прогнозували слова, які або не підходять за смислом, наприклад: «Дощик рясно...» – «Падає» (Вітя К.), «Летить» (Андрій М.); «Птахи збираються у невеликі...» – «Купи» (Катя Л.); «Птахи відлітають у...» – «Польот» (Андрій П.), або неточні за смислом («Птахи відлітають у...» – «Небо» (Марина Л.).

Методика «Прогнозування» дала можливість отримати дані про стан розвитку в

дошкільників операцій прогнозування загального смислу тексту.

В експерименті було отримано такі дані: ніхто з дітей не зміг правильно виконати всі три завдання; 80,5 % дітей здійснювали помилкові прогнозування; 19,5 % дітей відмовилися від виконання завдань, вони або мовчали, або обмежувалися відповіддю на зразок «не знаю» (див. табл. 2).

Згідно з умовою **завдання № 1**, дошкільникам пропонувалося прослухати заголовок і висловити своє припущення щодо вірогідної теми твору з відповідною назвою («Про що може розповідатися у творі з таким заголовком?»). Заголовки підбиралися такі, щоби вони були функціонально спрямованими, інформативними, тобто виражали тему (загальний смисл) твору («Як Миколка став хоробрим» (заголовок до тексту-розповіді), «Все співає в лісі!», «Весна іде – красу несе!» (заголовки до текстів-описів), «Чому гарний друг – то найцінніший скарб?» (заголовок до тексту-міркування) – (Бланк 2).

За результатами виконання дітьми цього завдання було встановлено, що ніхто з дітей, які брали участь в експерименті, не зміг правильно виконати завдання; 71,6 % дітей здійснювали помилкові прогнозування; 28,4 % дітей мовчали й не намагалися прогнозувати.

Помилковими вважалися такі прогнозування, у яких замість передбачення загального смислу тексту діти:

а) відтворювали прослуханий заголовок. Наприклад: «Про те, що Миколка став хоробрим» (Роман Ч.), «Про те, що все співає в лісі» (Антон П.); «Що весна іде і вона все красиве несе» (Віка І.);

б) намагалися спрогнозувати (придумати) твір із 2–3 речень, поклавши в його основу ситуації з власного досвіду. Наприклад: «Весна іде – красу несе!» – «Що весна іде. І ми на вулиці гуляємо» (Коля К.),

«Горобці весною весело співають. Сонечко світить. Як світить сонечко, то ми вже на дачу їдемо» (Саша Ш.), «Весна прийшла. І ми з вихователькою будемо садити квітки на городі» (Андрій С.); «Чому гарний друг – то найцінніший скарб?» – «У мене єсть друг Костя. І ми з ним дружим дуже. Ділилися іграшками» (Толік Х.), «Що треба всім дружити і не ругатися, і не битися. Я дружу з Аліною. Вона мені дає канфету, і я їй даю канфету» (Віта С.);

в) придумували (прогнозували) текст-розповідь, орієнтуючись не на можливі прогнозовані події, що призвели до зашифрованої в заголовку ситуації, а на наявний (теперішній, здійснений) факт. Наприклад: «Як Миколка став хоробрий» – «Миколка став хоробрий. Він захищає дівчаток, і хлопчиків, як їх хтось обіжає» (Костя Б.), «Миколка спочатку боявся, а тоді він став нікого не боятися. Він гуляє сам, і ходить у садочок сам, і діток захищає» (Катя Б.);

г) придумували текст (як правило, опис), орієнтуючись на окреме слово із заголовка (або на слово «весна», або на слово «ліс») та спираючись на наявні знання про виокремлений денотат. Наприклад: «Весна іде – красу несе!» – «**Весною** всі птахи прилітають до нас. Ростуть квіти. На деревах розпускаються листочки» (Маша П.), «Коли **весна** приходиться, то на деревах розпускаються листочки, і травичка зеленіє на лугах. **Весною** світить сонечко» (Віта С.); «Все співає в лісі» – «**В лісі** живуть лисиця, ведмідь, заєць, їжачок і білочка. Просинаються дерева» (Оксана Ж.), «**У лісі** живуть горобчики. Там ще дерева ростуть, кущі, квіти різнокольорові. Є олені, білочки» (Костя Б.), «**В лісі** живе сова. Бігають багато білок, звірів, вовків, іще ведмідь єсть» (Сергій П.), «**В лісі** співають пташки, горобчики, соловей, там іще співає сова» (Оксана Б.);

г) прогнозували занадто «широку» тему, котра не розкриває смислового ядра передбачуваного тексту. Наприклад: «Про весну» (Катя Б.), «Про друга» (Света Д.), «Про хлопчика Миколку» (Міша Г.).

За умовою **завдання № 2**, дошкільникам пропонувалося прослухати фрагмент тексту (початок) та передбачити його загальний смисл (тему).

Експеримент дав змогу отримати такі дані: ніхто з дітей не зміг правильно спрогнозувати загальний смисл тексту за поданим фрагментом; 87,3 % дітей здійснювали неправильні прогнозування; 12,7 % дітей відмовилися виконувати завдання, мовчали й не намагалися прогнозувати.

Помилковими вважали прогнозування, у яких діти:

а) орієнтувалися на головних героїв (референтів) сприйнятого фрагмента тексту. Наприклад: «Про собаку і пожежника», «Про білочку», «Про друга»;

б) намагалися довільно інтерпретувати сюжет, висловлюючись у вигляді розчленованої фрази й орієнтуючись на наявні в мовленнєвому фрагменті діючі суб'єкти. Наприклад: «Собака іде з пожежником, і вона ... цей... хромає» (Антон П.); «Білочка в парку живе ... і її побачила дівчинка» (Оксана Ж.); «Друг вірний, то, може ... і тоді він гарний друг» (Антон П.).

За умовою **завдання № 3**, дошкільникам пропонувалося прослухати закінчення тексту й передбачити його загальний смисл (Бланк 2).

За результатами виконання дітьми завдання було отримано такі факти: ніхто з дітей не зміг правильно виконати завдання; 82,5 % дітей (n=312) неправильно прогнозували загальний смисл тексту за наявним закінченням; 17,5 % дітей (n=66) відмовилися виконувати завдання, мовчали й не намагалися прогнозувати.

Помилковими вважали прогнозування, коли дошкільники:

а) відтворювали (у модифікованому варіанті) останню фразу прослуханого фрагмента. Наприклад: «Не боягуз Миколка» (Віка І.); «Весна красива, і всім треба любитися» (Оксана Ж.), «Його вже дівчатка не називали боягузом» (Антон П.); «Треба читати книжки» (Міша Г.);

б) орієнтувалися на головних референтів сприйнятого фрагмента тексту. Наприклад: «Про хлопчика і дівчаток, іще там... про пташечку» (Віка І.), «Про хлопчика Миколку, як він поклав у гніздо пташечку» (Тарас В.), «Про весну, що вона красива» (Андрій С.), «Про книжку, як її треба читати» (Марина Л.).

Діагностування стану розвитку в дітей операцій вірогідного прогнозування виявило різнорівневий стан їх розвитку, який умовно зафіксовано у вигляді 4 рівнів (див. табл. 3).

Таблиця 3

Стан розвитку операцій вірогідного прогнозування в дітей 5-річного віку в процесі аудіювання

К-сть дітей	Високий	Достатній	Середній	Низький
%	–	50	22,8	27,2
n		189	86	103

До високого рівня розвитку (50–58 балів) було віднесено 50 % дітей (n=189), у яких повною мірою розвинені операції



вірогідного прогнозування; вони здатні операціоналізувати (прогнозувати) найбільш вірогідне за смыслом слово, словосполучення, просте речення, загальний зміст тексту відповідно до наявного у сприйнятому реченні й фрагментах тексту образу ситуації.

До *достатнього рівня розвитку* (41–49 балів) було віднесено 22,8 % дітей (n=86), у яких частково розвинені операції вірогідного прогнозування; вони здатні спрогнозувати (операціоналізувати) найбільш вірогідне за смыслом слово, словосполучення, просте речення відповідно до наявних у сприйнятих фрагментах речення, тексту образів ситуацій. Водночас діти припускаються помилок у прогнозуванні загального змісту тексту за наявним фрагментом: вони намагаються або спрогнозувати (придумати) твір, спираючись на ситуації з власного досвіду, або придумати твір (опис), орієнтуючись на певне слово з наявного заголовка й спираючись на знання про виокремлений денотат.

До *середнього рівня* (23–40 балів) було віднесено 22,8 % дітей (n=86), у яких мінімально розвинені операції вірогідного прогнозування; вони спроможні актуалізувати слова, близькі за смыслом, але неточні за лексичним значенням. Передбачити загальний зміст тексту за наявним заголовком і фрагментом тексту діти не можуть.

До *низького рівня* (0–22 бали) було віднесено 27,2 % дітей (n=103), у яких нерозвинені операції вірогідного прогнозування; вони або мовчать і не намагаються прогнозувати, або намагаються здійснювати прогнозування найбільш вірогідних за смыслом слів, актуалізуючи лексичні одиниці, які не пов'язані зі сприйнятою граматичною конструкцією ні граматично, ні за смыслом. Спрогнозувати загальний зміст тексту за наявним заголовком і фрагментом тексту діти не можуть.

Висновки з проведеного дослідження. Психолінгвістичний експеримент засвідчив, що в дітей старшого дошкільного віку операції вірогідного прогнозування не досить розвинені. У них виникають труднощі семантичного й лексико-граматичного плану в прогнозуванні як найбільш вірогідного за смыслом слова, так і загального змісту тексту за наявними фрагментами. Виникнення в дошкільників цих труднощів пов'язуємо з такими причинами: а) неформованість операції утримання в оперативній пам'яті в повному обсязі смислової програми сприйнятого повідомлення (граматичної конструкції), що призводить до «втрати» загального змісту ситуації, вираженої в мовній структурі, а відтак – до

труднощів семантичного прогнозування в процесі аудіювання; б) нерозвиненість операцій смислового аналізу інформаційного простору фрагмента ситуації, закованої в пропозиції – заголовку, фрагментах тексту (початок, закінчення, початок і закінчення); в) нерозвиненість операцій доконування внутрішніх перекодувань, смислової компресії – стиснення інформації до внутрішньої схеми (смислового згустку, концепту), наслідком чого є нездатність дітей передбачити (виокремити) загальний зміст тексту; г) нерозвиненість операцій розгортання внутрішньої смислової схеми (прогнозованої програми висловлювання) до фази зовнішнього мовлення (озвучування); ґ) нерозвиненість операцій лексико-семантичної сполучуваності слів; д) малий обсяг словникового запасу, що значно обмежує використання певних мовно-мовленневих структур, синтаксичних формул у процесі зовнішнього розгортання прогнозованих ситуацій; е) обмеженість життєвого досвіду дітей, наслідком чого є неможливість упізнавання, розшифрування образу ситуації, закованої в сприйнятій пропозиції (заголовку, фрагментах тексту), і подальша неспроможність передбачення відповідних можливих (прогнозованих) ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва: Наука, 1982. 156 с.
2. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 432 с.
3. Калмикова Л.О. Генезис сприймання і розуміння дошкільниками комунікативних одиниць рідної мови – операціональних мовленневих структур. Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110-й річниці від дня народження Г.С. Костюка (м. Київ, 19–20 квітня 2010 р.). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. 1. С. 97–101.
4. Калмикова Л.О. Формування мовленневих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. Київ: НМЦВО, 2003. 300 с.
5. Морозов Д.Л. Роль механизма вероятностного прогнозирования в процессе смыслового восприятия иноязычной речи на слух. Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. 2008. № 3. С. 85–88.
6. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
7. Тищенко В.В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія. 2012. Вип. 21. С. 266–271.
8. Фейгенберг И.М. Видеть – предвидеть – действовать. Москва: Знание, 1986.

9. Фрумкина Р.М. Вероятность элементов текста и речевое поведение. Москва: Наука, 1971. 170 с.

10. Харченко Н.В. Механізм неусвідомлюваного автоматизму в аудіюванні дітей дошкільного віку. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: тези I Міжнародної науково-прак-

тичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 201–205.

11. Харченко Н.В. Суб'єктивність як істотна ознака аудіювання. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика. 2016. Вип. 20 (1). С. 217–230.

УДК 159.922.7:616.89:316.362

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ХАРАКТЕРОМ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО КОМФОРТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ВАДАМИ РОЗВИТКУ

Шевчук В.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті висвітлено взаємозв'язок між характером батьківського виховання та рівнем емоційного комфорту дошкільників, які мають різні вади розвитку. Доведено, що характер батьківського виховання має прямий зв'язок із рівнем емоційного комфорту дошкільника в сім'ї.

Ключові слова: дошкільний вік, вади розвитку, емоційний комфорт, характер сімейного виховання.

В статье показана взаимосвязь между характером родительского воспитания и уровнем эмоционального комфорта дошкольников, имеющих различные отклонения развития. Доказано, что характер родительского воспитания имеет прямую связь с уровнем эмоционального комфорта дошкольника в семье.

Ключевые слова: дошкольный возраст, пороки развития, эмоциональный комфорт, характер семейного воспитания.

Shevchuk V.V. RELATIONSHIP BETWEEN CHILDREN OF FAMILY EDUCATION AND THE LEVEL OF EMOTIONAL COMFORT OF PRESCHOOLS WITH DEVELOPMENT WADES

The article highlights the relationship between the nature of parental upbringing and the level of emotional comfort of preschool children with various developmental defects. It is proved that the nature of parental upbringing has a direct correlation with the level of emotional comfort of a preschool child in a family.

Key words: pre-school age, developmental defects, emotional comfort, character of family education.

Постановка проблеми. Особистість людини є складним утворенням, процес розвитку, становлення та формування якого залежить від багатьох чинників: біологічних, природного й соціального середовища, виховання та навчання, власної активності дитини. Наділена від народження відповідними біологічними якостями, людина стає особистістю в міру засвоєння соціального досвіду у всіх його виявах: способів і засобів виробництва, духовної культури, прийомів чуттєвого пізнання, абстрактного мислення тощо. Процес формування особистості починається з народження та є тривалим, складним, суперечливим, таким, що продовжується протягом усього життя людини [6]. Особистість формується в процесі взаємодії людини з іншими людьми, навчання, виховання та самовиховання.

У дошкільні роки формуються психологічні механізми особистості, нові психологічні якості та форми поведінки. Коли

дитина стає особистістю, вона самореалізується й стає носієм соціально-людської діяльності внаслідок її здійснення. Отож дошкільний вік є дуже важливим і відповідальним періодом у формуванні особистості [1; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вікові особливості розвитку особистості в дошкільному віці були предметом досліджень Л.І. Божович, Д.Б. Ельконіна, Г. Крайг, Ж. Піаже, І.А. Соколянського, В. Штерна та інших. Проте останнім часом для психології є дуже актуальною проблема аномального психічного та фізичного розвитку особистості в дошкільному дитинстві [10]. Комплексне дослідження порушень психічного розвитку дитини стає глобальною та загальнозначущою проблемою в аспекті даних про те, що кількість дітей із відхиленнями в розвитку в останні роки невпинно збільшується [9].

Вітчизняними та зарубіжними вченими проводилися численні психоло-